

הרב ירחמיאל ישראל יצחק הלפרין

בני ברק

בהיתרא דר"י בביאה של"כ בהוז"ל באקראי

הקשו הראשונים מדוע התירו לאדם לבוא על אשתו שלא כדרכה (נדריים כ: סנהדרין נח:): ולא חששו לאיסור הוז"ל כמעשה ער ואונן.

בתוספות (יבמות לד: ד"ה ולא) הובא בשם ר"י שני תירוצים:

א. "ואומר ר"י דהתם מיירי בלא הוצאת זרע דשרי, דכיון דליכא השחתת זרע לא הוי כמעשה ער ואונן".

ב. "עוד אמר ר"י דלא חשוב כמעשה ער ואונן אלא כשמתכוין להשחית זרע ורגיל לעשות כן תמיד אבל באקראי בעלמא ומתאוה לבא על אשתו שלא כדרכה שרי. כדאמר' בנדרים (דף כ:): כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו יעשה משל לבשר הבא מן הטבח ודג מן הצייד רצה אוכלו צלי רצה אוכלו מבושל רצה שלוק".

במסכת סנהדרין (נח:): הובא בתוספות (ד"ה מי) רק התירוץ השני: "דלא אסיר אלא שעושה כן תדיר שלא תתעבר ויכחיש יופיה, אבל אם רוב תשמישו כדרכה אלא שבאקראי מתאוה לה שלא כדרכה שרי".

והשיטה מקובצת (נדריים דף כ:): הביא כן מהריטב"א: "התורה התירתו לשמש שלא כדרכה. וא"ת והלא הוא כמעשה ער ואונן. יש לומר היינו כשעושה כן תמיד אבל לפעמים מותר. ויש אומרים דכי אמרינן שרי דוקא שלא יוציא שכבת זרע".

תירוצו השני של ר"י נפסק להלכה

בבית מדרשו של הרא"ש הוכרע שתירוצו השני של ר"י הוא עיקר. לפנינו ברא"ש עצמו (יבמות פ"ג סי' ט') ליתא, אך כן גרס בהגהות הב"ח שם, וכן כתב הבית יוסף בשמו (ולדעת עצמו עיין מה שכתב שם ומה שהביא מספר הזוהר). וכ"כ הים של שלמה (יבמות פ"ג יח) והעתיק את לשון הרא"ש, והוכיח מהסוגיא שההיתר ל"הפכתי לו שולחן", דהיינו שבא על אשתו שלא כדרכה, היה רק באקראי. כן כתב תלמידו רבינו ירוחם (תא"ו נכ"ג ח"א קצב:): "וז"ל: "י"מ בתוספתא דהתם מיירי בלא הוצאת זרע וכיון דליכא השחתת זרע לא הוה כמעשה ער ואונן ומותר, וי"מ דאינו אסור שלא כדרכה אלא תדיר אבל דרך מקרה אם מתאוה לאשתו פעם אחת שלא כדרכה מותר כדאיתא וכן עקר".

וכן הביאו בנו בעל הטור (סי' כה) וזה לשונו: "ואשתו של אדם מותרת לו לפיכך כל מה שירצה לעשות באשתו עושה, בועל בכל עת שירצה ומנשק בכל אבר שירצה ובא עליה בין כדרכה בין שלא כדרכה בין דרך, אברים ובלבד שלא יוציא ש"ז לבטלה. ור"י פירש דאפילו

בהוצאת ש"ז נמי מותר לשמש שלא כדרכה, ובלבד שלא יהא רגיל כן אלא אקראי בעלמא שמתאוה לאשתו לשמש שלא כדרכה, אלא אסור להיות רגיל בכך".

והדרכי משה הביא שכן פסק המרדכי (שבועות סי' תשלב).

וכתב הברכי יוסף (או"ח סימן רמ ס"ק ה): "ומשמע מדברי הר"ן שם דלדעת התוס' והרמב"ם מותר אף אם מוציא. וכן משמע קצת מדברי רבינו יונה בחידושו לסנהדרין כ"י שם".

וזה לשון הר"ן בסנהדרין (נח): "מהכא משמע דישאל שרי לבא על אשתו שלא כדרכה והכי מוכח במסכת נדרים (דף כ) גבי האי איתתא דאמרה שלחן ערכתי והפכו ואמרו לה התורה התירתה לו. וקשה דאמרינן ביבמות דבר המבול הוא דהוה מעשה ער ואונן. ויש שתירצו שאע"פ שהענין אסור לעשות מ"מ הביאה בעצמה אינה ערוה ואינה ביאה של איסור אבל ענין השחתת זרע איסור אחר יש לו ומאי דאמרו לה התורה התירך לו היינו שאין בה משום איסור ערוה אלא משום השחתת זרע ואם הזכר משחית זרעו אין על הנקבה כלום. ובתוספת ז"ל אמרו שהוא היתר גמור בכל מקום שאינו מכוין להשחתת זרע ולא יוציאנהו לבטלה. וכן הם דברי הרמב"ם ז"ל בפר' כ"א מה' איסורי ביאה. מיהו מדרכי חסידות אסור לעשות כך שלא יקל ראשו לכך ושיתקדש בשעת תשמיש".

וראה באליה רבה (או"ח סימן רמ סק"י) שדייק שכן פסק הלבוש (סעיף ד), שכתב: "ולא יהא אדם רגיל לשמש עמה שלא כדרכה משום השחתת זרע, שאינה מתעברת בשלא כדרכה והרי הוא משחית זרעו, כמו בדש מבפנים וזורה מבחוץ שאסור משום השחתת זרע דאיסור גדול הוא ומביא מבול לעולם, שזה היה חטאם של דור המבול שהשחיתו דרכם".

וכן פסק הרמ"א (סי' כה ס"ב) מעיקר הדין.

נמצא שסברת ר"י בתירוץ השני נקבעה עיקר להלכה מעיקר הדין, על כל פנים לנמשכים אחר פסקי בעלי התוספות והרמ"א. ומכל מקום הוסיף הרמ"א: "ואף על פי שמותר בכל אלה, כל המקדש עצמו במותר לו קדוש יאמרו לו".

[בגדר 'אקראי' עיין באליה רבה (שם) שהביא בשם החרדים (סי' סד) והשל"ה (שער האותיות אות ק) שההיתר של 'באקראי' הוא רק פעם אחת בחיים, אך האריך לדחותם מדברי הראשונים, וכתב: "משמע באין רגיל אף שתאב הרבה פעמים מותר". והוכיח כן גם מלשון התוספות בסנהדרין שצוטט לעיל, שהעיקר שאינו רוב פעמים. וראה גם בברכי יוסף שם].

דעות ראשונים שהקילו אף יותר

על דרך תירוץ השני של ר"י כתב התוספות רי"ד (יבמות יב): "ואי קשיא איך התירו חכמים בג' נשים להוציא זרעו לעשות כמעשה ער ואונן. תשובה, איזה היא מעשה ער ואונן שאסרה תורה, כל שכוונתו שלא תתעבר כדי שלא תכחיש יפיה ואינו רוצה לקיים מצות פריה ורביה ממנה. אבל אם כוונתו שלא תבוא לידי סכנה מותר. וכן נמי אם מתכוון לתאוות יצרו ואינו מתכוון שלא תתעבר מותר. כדאמרינן בפ"ק דכתובות (נראה דצ"ל בפ"ב דנדרים) ההוא דאתא

לקמיה דרבי וכו'. והא ער ואונן שלא כדרכם שמשו כדלקמן, אלא ודאי הם שהיתה כוונתם שלא תתעבר היו עוברים, אבל מי שכוונתו להשלים תאוותו אינו עובר. שכל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה, ולא נקרא משחית זרעו. שאילו כן אל ישכב אדם עם המעוברת והזקנה ועקרה וקטנה".

וכן כתב הרי"א (קונטרס הראיות סנהדרין נח):

"ואף על גב דאמרין בפרק ד' אחין ער ואונן שלא כדרכה שמשו, [יש] לומר דמעשה ער ואונן היינו מחמת שהיו מתכוונים שלא תתעבר והיו משחיתים זרעם בכוונה, אבל אם אדם רוצה למלא תאוותו מותר, דכל מה שרוצה אדם לעשות באשתו עושה, וכך פירש מז"ה בפסקיו בפ"ק דיבמות.

...רבינו משה כתב בפרק כ' (א) מהלכות איסורי ביאה: אשתו של אדם מותרת לו בין כדרכה בין שלא כדרכה, ובלבד שלא יוציא ש"ז לבטלה. וזה אינו נראה לי, דהיאך אפשר להתיר לו לכתחלה לבעול ולא יוציא ש"ז, אלא ודאי הכל מותר, ולא נאסר אלא במתכוין לכך כדפריש נמי מז"ה [- הרי"ד].

ומדבריהם נראה שהם מקילים אף יותר, וכמו שכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' רה): "ומצאתי בתוספות רי"ד יבמות י"ב ע"ב כתב בפשיטות רק כתירוצו זה [- של ר"י] ועדיף להקל עוד יותר מזה".

דהיינו שלדעה זו מותר להוציא זרע בביאה של"כ אף לא באקראי, והכל תלוי בכוונה לבטל פו"ר ולהשחית זרע.

וראה בשו"ת בני בנים ח"ד סי"ח שהאריך בביאור דעת התוס' רי"ד. ולהלן נעסוק בדעת הרמב"ם בזה [הר"ן הביא את דעתו כמו הרי"ד, ואילו לפנינו וכן אצל הרבה ראשונים ואחרונים הגירסא היא כתירוצו הראשון של ר"י].

הקושיא בביאור דעת ר"י

בביאור דברי ר"י בתירוצו השני נתקשו רבים - איך הותר איסור חמור זה באקראי, וכי באקראי מותר לעבור עבירות? וכלשון בעל האגרות משה (יובא להלן באריכות): "תמוה טובא מאי נפקא מינה שהוא רק באקראי בעלמא, וכי פעם אחת בחייו מותר לאדם לעבור עבירה?".

רבים יישבו קושיא זו בדרך המיוסדת על כך שביאה שלא כדרכה נחשבת אף היא 'דרך ביאה'. כך למשל כתב הגאון הנצי"ב (שו"ת משיב דבר חלק ב' סימן פח): "ונראה טעם התוס', גם בשלא כדרכה גם במוך, דס"ל דכל דרך תשמיש לא מיקרי מז"ל, שהרי שרי לשמש עם קטנה, וה"ה שלא כדרכה דמשכבי אשה כתיב, ואף על גב דכתיב בעונשין מכ"מ ההיקש הוא לכ"ד כדאיתא בקידושין (כ"ב ב) ועוד משכבי אשה כתיב כו'. ובאמת הוא מחלוקת התנאים בסנהדרין והוי שלא כדרכה כמו כדרכה והיא אינה ראויה להתעבר. אבל דוקא באינו מכוין לכך כדי להשחית הזרע דא"כ הוי מעשה ער ואונן, אבל באקראי אינו מכוין לכך. וה"ה במשמש במוך

דהוי כדרכה ס"ל דלא גרע משלא כדרכה, שהרי באיסור מיקרי תשמיש ונענשין ע"ז, אלמא דמקרי תשמיש ואינו אסור אם לא שעושה כדי להשחית הזרע כער ואונן משא"כ אם אשתו חולנית".

וכך מבארים רבים את דברי התוספות שההיתר של באקראי בשלא כדרכה הוא משום שסוף סוף הוי ממשכבי האשה (וראה בפנים מאירות ב' קנ"ח, ובחומש תורה שלמה בראשית פל"ח פ"ט הערה מג, ובתשובת יד אהרן אה"ע ח"ב טור סי' כה המובאת בברכי יוסף או"ח סי' רמ), וגם בכהאי גוונא מותר רק כשאינו מכוין להשחית זרעו ובאקראי.

דהיינו שהבסיס הוא שביאה שלא כדרכה היא דרך תשמיש, ועל זה הוסיף ר"י שמותר, אך רק שאינו מכוון להשחית זרעו ובאקראי [נראה שהנצי"ב פירש אף את דברי ר"י שהכל תלוי בכוונה אלא שאם רוב תשמישו שלא כדרכה בוודאי כוונתו שלא לתעבר].

אמנם, מלשון ר"י לא נראה כלל שזו סיבת ההיתר, ובאמת לכאורה אם הוא סובר שכל הוצאת זרע בדרך ביאה מותרת ורק אם האדם מכוון להשחית זרעו אסור לא היה צריך להדגיש את הענין של "אקראי", אלא את יסוד ההיתר שהדבר נחשב דרך ביאה, וכפי שהעיר עליו הגרא"מ הורוויץ בהגהותיו [ובעצמו תירץ (דלא כר"י) שמכיוון שביאה שלא כדרכה נחשבת דרך ביאה על פי התורה (לענין עונשים) מותר, ולפני מתן תורה היה אסור].

ועוד, שנראה שר"י אינו חוזר בו מכל דבריו הראשונים שאסור להוציא זרע בביאה שלא כדרכה, אלא שהוא הוסיף עוד שאף שיש בזה משום השחתת זרע אפשר להתיר באקראי, אם אינו מתכוון להשחתה אלא למילוי תאוותו לבוא על אשתו שלא כדרכה. ובאמת צריך להבין זאת, וכנ"ל.

אלא שאם אכן ר"י סובר שאף ללא ההיתר של דרך ביאה מותר באקראי, לכאורה יש לדון האם הוא גם במוציא על העצים והאבנים במקום הצורך בדרך אקראי שאינו עושה כן משום השחתה, דהעיקר לכאורה שאינו מתכוון ורגיל להשחית זרעו אלא עושה זאת רק באקראי ולצורך.

וראה מה שכתב העזר מקודש (אבן העזר סימן כג): "גם להמתירים שלא כדרכה פעם אחת רחוק לחלק בין שלא כדרכה לביד".

ולהלן נדון בביאור הדברים על פי דברי הפוסקים.

היתרו של ר"י כולל אף 'דרך אברים'

הטור והרמ"א (סימן כה), שהביאו היתר זה להלכה, הזכירו בריש דבריהם שמותר גם לבוא על האשה ב'דרך אברים', שהוא בכל אבר בגופה ולא דווקא במקומות שני המשכבים (עי' יבמות נה:), וכשהביאו את דברי ר"י שהתיר אף להוציא זרע הזכירו רק 'שלא כדרכה'.

מכך דייק בעל הפני משה על השו"ע שההיתר של ר"י הוא רק בביאה בפי הטבעת ולא בביאה בדרך אברים אחרים, וכתב שבדרך איברים הוא כמוציא על העצים והאבנים.

אך עיין בדרישה בסימן כ"ג, שכתב במפורש שההיתר שייך באקראי אף בדרך איברים, וז"ל: "שהרי ר"י פליג גם אדרך אברים שמותר וכללינהו בשם שלא כדרכה" (והביא את דברי הדרישה בעל הראש פינה בעקבי הבית סימן כה). נמצא דר"י מתיר גם שלא במקום המשכב, ולדעתו עולה שהיתרו של ר"י לא מבוסס על 'משכבי אשה'.

ניתן לסייע לדבריו מדברי הים של שלמה (כתובות פ"א ס"ו) שמתייחס למנהג החתנים שלא לבעול בימים הראשונים אלא רק בדרך אברים: "והיכא שלא בעל בעילת מצוה, אבל היתה ישנה עמו בקירוב בשר, ופירסה נידה, נהגו העולם שלא להצריך שמירה ... ולא נהירא לי כלל... ועוד, לישנא דסוגיא משמע להדיא, דלא אמרינן נח יצריה אלא היכא דבעיל, אבל היכא דלא בעיל אלא ישן בקירוב בשר, או אפילו שימש דרך איברים עד שהוציא זרע, ונתקרב בה, לא ... דלא מהני אלא בעילת מצוה, דהיינו בעילה גמורה, אבל בעילה דרך איברים, או אפילו העראה, לא מהני לענין זה, דנימא נח יצריה, ולעולם ישן בין האנשים, וכן עיקר".

למעשה, מתוך הגירסא המדויקת של הרמב"ם (שתובא להלן) ניתן לדחות את ראייתו של בעל הפני משה, וכפי שכבר כתב הרד"צ הילמן (צפונות ד עמ' 10).

אמנם, מצאנו הגדרה קצת שונה להיתרו של ר"י, מרבי אהרן וואלקין בספר זקן אהרן (ח"א סי' 10) וז"ל: "ולטעם זה היה נראה לכאורה להתיר אפי' להוציא זרע בידיים, ואף דמהש"ס דיבמות אין ראייה כי אם בגרמא כמו התם דמניחין בו פוקרא ונתחמם ממילא, אבל לחמם עצמו בידיים אין ראייה מהתם, אכן לסברת התוס' דכל שאינו עושה לצורך השחתה אין איסור, היה נראה דמותר לצורך בחינה להוציא גם בידיים. אבל באמת חלילה ללמוד מזה להוציא בידיים, דלכאורה יש לתמוה על מ"ש התוס' דכשאינו מכוון להשחתה אין איסור והא כמה החמירו חז"ל אפי' נגיעה באבר מחשש שמא יתחמם ויוציא ז"ל כמבואר באה"ע (סי' ג'), והא אפי' כשיוציא ז"ל הוי זה בלא כוונה ומה איסור יש בזה, אע"כ דהתוס' לא התירו כי אם כשעושה זה דרך תשמיש, וכיון שעיי"ז מקיים מצות עונה והגוף נהנה מן הגוף, בכה"ג דוקא הוא שהתירו בתוס', ועמ"ש היש"ש יבמות פ"א בטעם ההיתר במוך משום דהוי דרך תשמיש והגוף נהנה מן הגוף, ובכה"ג דוקא התיר בתשובת הרא"ש כשיש אוטם ברחם, וכן הרמ"א בבעילה שלא כדרכה כיון שעכ"פ יש בזה הנאת הגוף וקיים מצות עונה, אבל שלא בדרך תשמיש אסור אפי' באקראי בעלמא".

נראה כי הוא אינו מפרש את דברי ר"י מצד ש'שלא כדרכה' נחשב ביאה, אלא כי זו צורת תשמיש ומצוות עונה. ונפק"מ שבהגדרה זו ניתן לכלול גם את 'דרך אברים', שכן גוף נהנה מגוף, אף שלא נקרא ביאה ע"פ דיני התורה. וראה גם בתרומת הדשן סימן רנ: "לאפוקי חביקות ונשיקות דנהנין מהן כמו מתשמיש... ובכלל תשמיש הן".

אך כמו שהערנו על דברי הנצי"ב, מלשון ר"י לא נראה שזה יסוד ההיתר, אלא נראה הן מהתוספות מיבמות והן בסנהדרין שעיקר ההיתר הוא מה'אקראי' ומכך שאינו מתכוין להשחתת זרעו. וכאמור, הדבר צריך תלמוד.

היתרו של ר"י כולל אף שלא בדרך ביאה

להלן נביא מדברי הפוסקים שלמדו מהיתרו של ר"י הוצאת זרע באקראי ולצורך, גם שלא בביאה שלא כדרכה. ובזה נשמוט את הבסיס שר"י התיר רק משום עונה ובדרך תשמיש.

פסק הבית שמואל (סי' כה ס"ק ב'): "ואם נמצא דם בעד של אשה ויש ספק אם הדם ממנה או ממנו, נראה לכאורה דמותר לאיש להוציא הזרע כדי לברר אם הדם ממנו הוא דהא אין איסור לשמש [א"ה, הראש פינה והכרם שלמה ועוד גרסו: שלא כדרכה] ולהוציא זרע.

גם יש להביא ראיה מש"ס פרק הערל דאיתא שם אם ניקב הגיד בדקין אם נתרפא ומניחים ביה פוקרא כדי שיוציא זרע, ויש לדחות וצ"ע."

נראה מדבריו שלמד מההיתר של ר"י בביאה שלא כדרכה גם להוציא זרע לצורך, אף שלא בביאה.

וכך ביאר הציץ אליעזר (חלק ט סימן נא - קונ' רפואה במשפחה שער א): "וביאר דברי הבית שמואל, דיש להוכיח מתרתי דמותר לאיש להוציא הזרע כדי לברר אם הדם הוא ממנו: ראשית מדעת היש מקילין שברמ"א שמתיר להוציא זרע באקראי, ושנית, וזאת אליבא דכו"ע, מההיא דיבמות דמוכח דלצורך מותר."

דהיינו שלר"י יהיה מותר להוציא זרע באקראי כדי לבדוק האם יש בו דם, ואז תותר אשתו. ומפשטות הלשון נראה לכאורה שאפילו ביד יכול להוציא (וכך נראה שצייד השבט הלוי ח"ז סי' רה, ועיי"ש).

ראיתנו השניה של הבית שמואל מבוססת על הגמרא ביבמות עו. שהתירה להביא אדם לידי הוצאת זרע בדרך גרמא על ידי חימום או הרהור, כדי לבדוק אם הוא 'כרות שפכה' או שמותר לו לבוא בקהל. ועל ראיה זו כתב: 'ויש לדחות'.

מגמרא זו הוכיח גם הגאון יעב"ץ (שאלת יעב"ץ א' מג) וכתב: "ואברא לצורך אף להוציא זרע לבטלה להשחיתו על הארץ שרי, כדאשכחן לענין בדיקת הניקב בגובתא דש"ז דמותבינן ליה אבי פוקרי. שמע מינה דאיסור חמור זה הותר מכללו אצל צורך מצוה" (ויל"ע אם התכוון דוקא לצורך מצוה או גם לצורך אחר, ועל כל פנים לא התיר רק לדעת דר"י).

אמנם, גם מדבריו לא מוכרח להדיא שהתיר אף לבדוק בהוצאה ביד, שהרי הגמרא ביבמות התירה רק בדיקה בגרמא, אלא שמסתימת הדברים של היעב"ץ והבית שמואל נראה שהם לא חילקו.

ואכן האחיעזר (ח"ג סימן כד) הבין מדברי היעב"ץ שהתיר אף ביד, וכתב:

"בעז"ה, י"ד כסלו תרצ"ה. על דבר שאלתו אדות אברך אחד, ששהה יותר מעשר שנים ולא זכו להבנות, ועל פי דברי הרופאים נראה שהמניעה מאתו, ואומרים שההכרח לבדוק את הזרע מקודם, ושואל אם רשאי להוציא זרע לבטלה, לצורך בדיקת הרופאים, כבר התעוררו המחברים בענין זה ונשאלתי כמה פעמים, והוריתי להתיר.

וע"י בית שמואל סי' כ"ה סק"ב מש"כ אם נמצא דם בעד של אשה ספק אם הדם ממנה או ממנו נראה לכאורה דמותר להוציא זרע כדי לברר אם הדם ממנו, דאין איסור לשמש ולהוציא

זרע, והביא ראייה מיבמות ע"ו דאם ניקב הגיד בודקין אם נתרפא, ומניחין ביה פוקרא, כדי שיוציא זרע ויש לדחות יעו"ש. ובאמת יש לחלק דשאני התם דחששו כדי להתירו בקהל.

ובשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' מ"ג כ' בתוך דבריו ואיברא לצורך שעה אף להוציא ז"ל להשחיתו על הארץ שרי, כדאשכחן לענין בדיקת הנקב בגובתא דשכי' דמתבינן לי' אבי פוקרא ביבמות ע"ו ש"מ דאיסור חמור זה הותר מכללו לצורך שעה. אולי התם דוקא ע"י גרמא וכמש"כ היש"ש ביבמות שם דין ט"ז. אולם הא מבואר בדברי התוס' יבמות ל"ד דלא חשיב מעשה ער ואונן אלא כשמתכוין להשחית זרעו ורגיל לעשות כן תמיד אבל באקראי בעלמא שרי. ואם שהב"י החמיר בזה בסי' כ"ה, מ"מ לצורך שעה י"ל דשרי. ובס' ערוך לנר ביבמות ע"ו שם כ' דמשו"ה התירו לפמ"ש"כ התוס' בסנהדרין נ"ט דזה תלוי במצות פריה ורביה, ועל כן היכא שזהו תקון למצות פו"ר אין חשש בדבר ... כללו של דבר שיש לסמוך על ד' שו"ת יעב"ץ שכ' דהיכא דאי אפשר בגרמא לעשות גם בידים".

אמנם, ראה באגרות משה (אבה"ע א ע') שכתב שאין ללמוד מהגרמא אלא היתר בגרמא ולא בידים, וכדעת הים של שלמה, כיון שהוצאת זרע במשמוש היד נאסרה בכל אופן משום 'לא תנאף' ביד וברגל. וכן דחה הגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"ב סי' עד) את הבנת האחיעזר, וכתב שאף היעב"ץ לא התכוין בידים אלא רק בגרמא, וכדעת מהרש"ל, ובידים לא הותר כיון שיש איסור 'לא תנאף' [ואת הראיה מר"י דחה כיון שלהבנתו הוא התיר רק בביאה שלא כדרכה]. וכתב ששוב בא לידו ספרו של האגרות משה וראה שסובר ג"כ כך.

אך הגרש"ז אויערבך (מנחת שלמה ח"ג עמ' כה) הביא מהירש"ש יעקב (לרבי שלמה דרימר בעל הבית שלמה, יבמות שם) שהבין אף בדעת המהרש"ל שכשאי אפשר בדרך אחרת מותר לבדוק אף בהוצאה ביד, ומה שאסר לבדוק ביד הוא רק כי יכול בדרך גרמא, אך אם ניסה בגרמא ולא הצליח יכול אף ביד (אמנם נראה כי אין הוכחה ברורה מהירש"ש יעקב, ועיי"ש). וכן פסק הציץ אליעזר (ח"ט סי' נא שער א פ"ב).

וכן כתב בשו"ת עזרת כהן להגרא"י קוק סימן לה וז"ל: "וזהו גם כן טעמיה דספיקו של הבית שמואל שם סק"ב לענין הבדיקה בספק אם הדם יוצא ממנו או ממנה, ומביא ראייה מפרק הערל גבי בדיקה לענין ניקב הגיד, אמנם שם לא מצינו היתר כי אם בגרמא ולא בידים ממש, וי"ל דהתם טעמא הוא משום דסגי בגרמא לא הותר בידים, ואין זה נוגע כ"כ לנ"ד".

ובעצם הטענה שבגרמא ביבמות משמע היתר רק לגרמא, ראה בשו"ת דברי מלכיאל (חלק ה' סימן קנז), שאף שהחמיר בענין זה, כתב לגבי הגמרא ביבמות: "אך י"ל דאפשר ע"י משמוש אין הבדיקה יפה". כלומר שמה שאין אפשרות לבדוק ביד את אותו אדם ספק 'כרות שפכה', זה לא מחשש הלכתי אלא מחשש שמא ההוצאה ביד תשפיע על איכות הבדיקה (ויש להוסיף לזה את הגמ' בנדה נג. שמחלקת בין שתי סוגי הוצאת זרע, לאט ובחזקה). ובהמשך דבריו הוסיף לדחות: "ובאמת נראה דאף הך דיבמות (דף ע"ו) לא מיקרי גרם דכיון שמחמם את עצמו דמי למשמוש כי ג"ז הוי חימום. ויש לדמות להא דאשו משום חציו ע' סנהדרין (דע"ז ע"א), ודוחק לומר דזה מיקרי כח כחו, כיון שהוא בגוף אחד". [אמנם, לדברי האגרות משה (להלן) שאוסר הוצאה ביד בשום אופן

בגלל הדרשה של 'לא תנאף' ביד וברגל, יש חילוק בין הבדיקה ביבמות גם אם נחשבה כמעשה ולא כגרמא, לבין הוצאה ביד].

וכן כתב בשו"ת משפטי עוזיאל (אבן העזר סי' מב) לענין הוצאת זרע לצורך בדיקה לחשוכי ילדים, שמותר להוציא אף ביד, ולא אמרו בגמרא ביבמות בדרך גרמא אלא רק כדי שיוכל לראות טוב בשעת הפליטה אם נקרע, ואין סברא לחלק בין ביד לגרמא. והוסיף שבפרט כן הוא לדעת ר"י, שבאקראי בעלמא בלא כוונה להשחית זרע שרי. עיי"ש.

לעצם ה'יש לדחות' של הבית שמואל את הראיה מיבמות ניתנו כמה ביאורים (וראה באוצר הפוסקים בסי' כג שליטתו מדברי האחרונים בענין, וראה שם גם שיש מי שאומר שאולי הדחיה היא שמהגמרא ביבמות אין היתר להוצאה ביד). אך כפי שכתב השבט הלוי (שם): "הנה גם הבית שמואל מסיים על הראיה שלו מיבמות שם דיש לדחות, ונו"נ הפוסקים בכוונתו, אבל ודאי האמת מה שמוכח באוצה"פ מהבית שמואל במהדו"ק בלוח התיקון שכתב דיש לדחות כיון דבנדון דרואה מחמת תשמיש יש תקנה לבדוק אותה, והיינו על פי המבואר ביו"ד סי' קפ"ז - אבל לעולם יסוד זה קיים מדברי הבית שמואל דהותר הוז"ל לצורך מצוה ותיקון".

ספק דומה למקרה של הבית שמואל מצאנו בעיקרי הד"ט (יורה דעה סימן כא אות ז'), על איש שהורו לו להוציא זרע כדי לבדוק אם הדם ממנו, ו"והרב המחבר כתב עליו דאחר הסליחה רבה אין בדיקתו טוב וישר לישראל קדושים להוציא שכבת זרע לבטלה".

על כך השיב הד"ט: "לכאורה אין מקום לתמיהתו דתלמוד ערוך הוא ביבמות דף ע"ו בניקב העטרה עצמה ונסתם, כל שאילו נקרי ונקרע פסול. ועבדינן עובדא בהוצאת שכבת זרע עיין שם. ואפשר דהא קשיא ליה להרב על שהתיר להוציא ממש בידים ולא ע"י תקנתא דש"ס דנהמא דשערי וכו' דהוי גרמא ולא בידים. ויש גם כן לחלק ולומר דדוקא התם שרינן גרמא דאל"כ יעמוד כל ימיו בפסול לבא בקהל, משא"כ הכא דאינו אלא בספק איסור לבא על אשה זו דוקא ומצי נסיב אחריתי. ועיין להרב יעב"ץ חלק א' סימן מ"ג בדין עובר הנוצר באיסור, דלדעתו ז"ל מותר להשחיתו ואף עובר כשר, אעפ"י שאין לו חלק בחטא דלא עדיף מהיא גופה ושם הביא דאיסור שכבת זרע לבטלה הותר מכללו לצורך מצוה ע"ש. ובנידון דלעיל נמי אפשר לומר דמשום דקשין גירושין ואין לך הטלת שלום בין איש לאשתו גדולה מזו הותרה מכללו. ומכל מקום נראה דכיון דאפשר שלא להוציא בידים ממש רק ע"י נהמא דשערי כנ"ל יש לעשות הקל הקל תחלה".

לדעת העיקרי הד"ט אם אי אפשר בגרמא יש להתיר אף ביד, וכהבנת האחיעזר והגרש"ז אויערבאך. אלא שהוא למד זאת מהגמרא ביבמות ולא מדברי ר"י.

עסקנו בהרחבה בהוכחה מהגמרא ביבמות (ראיתו השניה של הבית שמואל להתיר הוצאת זרע לבדיקה מהיכן הדם) ללא קשר לכאורה לדעת ר"י. אלא שהערוך לנר (ביבמות שם. הובא באחיעזר הנ"ל) עמד על כך שלתירוץ השני של ר"י, שמתיר באקראי, תובן הגמרא ביבמות שהתירה לבדוק ספק כרות שפכה על ידי הוצאת זרע, וזה לשונו: "תמוה לי היכי מייתנין ליה לידי עון גדול דהוז"ל"ב משום בדיקה, ובשלמא לתירוץ ר"י דלעיל דבאקראי בעלמא שרי אתי שפיר, אבל לתירוץ התוס' קמא קשה". ובהמשך דבריו כתב שטעם ההיתר הוא מפני שכל האיסור של הוצאת זרע לבטלה הוא משום ביטול פריה ורביה, ואם כן בשביל להתיר לבוא בקהל בוודאי מותר. אלא שהוא דחה לפי זה את דינו של הבית שמואל וכתב: "והבית שמואל באהע"ז (סי' כ"ה סק"ב) רצה להביא ראיה מהכא להתיר גם בזה ולפי זה שאני הכא דעושה משום פו"ר" [ובסוף הדברים נדון בדבריו ונוכיח שאין חילוק בין צורך פ"ר לצורך אחר].

ועכ"פ, כאמור, גם אם אין ראיה מהגמרא ביבמות לנידון הבית שמואל, הרי שלפחות לדעת ר"י יהיה מותר.

אמנם, ראה בעזר מקודש מה שהציע לפרש את הצ"ע של הבית שמואל בכמה אנפי וכתב בתוך דבריו: "ומצד מ"ש הבית שמואל ז"ל שם שמותר כו' אולי יש חילוק בין שלא כדרכה לשלא אצל אשתו כלל", ולבסוף פירש את הצ"ע בדרך אחרת. אלא שכאמור לא נראה שהבית שמואל הסתפק האם לדחות את הראיה הראשונה [מר"י], אלא רק את השניה [מהגמ' ביבמות], ובאמת רבים לא דקדקו בכך שה'ויש לדחות' של הבית שמואל נסוב רק על הראיה מיבמות ולא על עצם דברי ר"י.

נוכחנו אפוא כי יש מהפוסקים שלמדו מדברי ר"י היתר אף שלא בדרך תשמיש כלל [אם למקרה של הבית שמואל ואם כהסבר להיתר לבדוק כרות שפכה]. ואם כן עלינו לבאר מה אכן טעמו.

ביאור דעת ר"י

מכל המובא לעיל מתבאר בפשטות שיסוד ההיתר של 'באקראי' הוא מפני שהוא אינו סותר לפריה ורביה. שהרי לדעת רבותינו בעלי התוספות יסוד איסור הוז"ל הוא מצד זה שהאדם מבטל את מצות פו"ר, וכמבואר בתוספות סנהדרין נט: ד"ה והא: "דמי שמצווה על פריה ורביה מצווה שלא להשחית זרע".

עד כדי כך שהמל"מ פ"י ממלכים צידד שאין איסור השחתת זרע בבן נח שכבר קיים פו"ר, ואכן מהרא"ש משמע שהאיסור דהוז"ל למי שכבר קיים פו"ר הוא רק משום מצוות 'לשבת יצרה' וז"ל תוס' הרא"ש המודפס בגליון הש"ס נדה י"ג. שכתב בתו"ד: "אנשים נמי לאחר שקיימו לא ליסרו. ומיהו י"ל אנשים לעולם מיפקדי משום דכתיב בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך" (ומאידך ראה בר"ן וחידושי הר"א שם). וכ"כ בשו"ת בית יצחק (אבן העזר א' סימן צא).

וכתב הגר"פ פערלא בביאור על ספר המצוות לרס"ג (לאוין ל"ת קטו קטז קיז): "דנראה דבסברת התוס' בסנהדרין שם דס"ל דבכלל מצות פו"ר איכא נמי איסור השחתת זרע, לית מאן

דפליג. דאפילו להסוברין דאיסור השחתת זרע נצטוו עליו גם אותן שלא נצטוו על פו"ר, מ"מ שפיר מצו סברי כסברת התוס' בזה. ותמיהני על הר"ב משנה למלך (בפ"י מהלכות מלכים ה"ז) דתלה זה בזה עיין שם. ולא אשכחן חולק על סברת התוספות בזה" (ובעצם הסברא לחלק בין קיים פו"ר ללא קיים הסכים עם המל"מ, עיי"ש). וכ"כ החתם סופר נדה י"ג ריש ע"א.

ונמצא שאדם שעוסק בפריה ורביה בדרך כלל, אף אם באקראי יוציא זרעו שלא בכוונת ביטול הפו"ר, אינו בכלל האיסור. ולא מסתבר לחלק בין אם הוא מוציא זרעו משום צורך הקשור לאישות או לצורך אחר (דבשלא לצורך כלל לא נראה שהתירו). ולכאורה, אדרבא אם הוא מוציא זרעו בשביל הפריה ורביה אף שלא באקראי מותר.

וכך כתב הגרי"פ פערלא (שם):

"ובעיקר סברת התוס' שבכלל עשה דפו"ר גם איסור שלא להשחית זרעו, צ"ע טובא לכאורה מאי ענין זה לזה. הרי פשיטא דבמאי דלא משחית זרעו אינו מקיים עשה דפו"ר כלל, ואין בזה שום צד קיום עשה זו לא מינה ולא מקצתה. וכשהוא בעל אשה ועוסק בפריה ורביה, והוא עם זה ג"כ מוציא זרע לבטלה, הרי בלתי ספק הוא מקיים העשה כמו שצוה הכתוב, שהרי הולדת הבנים לא ביד האדם הוא אלא בידי שמים, ולא על כך נצטווה, אלא שצוה הכתוב על העסק בפו"ר עד שיהיו לו בנים בשיעור הראוי לכל מר כדאית ליה. וא"כ כל שעוסק בכך הרי הוא מקיים המצוה אף על פי שעם זה מוציא גם לבטלה. ובפרט כשאשתו כבר מעוברת, דאטו נתחייב בקיחת נשים רבות, זו לא אמרה אדם מעולם. וא"כ היכי יתכן לומר כלל דעשה דפו"ר כוללת ג"כ איסור הוצאת זרע לבטלה. ולכן נראה ברור ומוכרח דמש"כ התוס' כל כך בפשיטות דמי שמצווה על פו"ר מצווה נמי שלא להשחית זרעו, אין כוונתם אלא לומר דמי שמצווה על פו"ר ודאי יש בכלל המצוה נמי שלא להשחית זרעו תמיד, באופן שעל ידי כך ודאי מתבטל מפו"ר, ונמצא מבטל העשה בידים. אבל ודאי משחית זרע לפעמים דרך מקרה בעלמא אינו בכלל עשה דפו"ר.

...עוד נראה על פי מש"כ התוס' (פ"ג דיבמות ל"ד ע"ב) ד"ה ולא וכו'. וז"ל עוד אומר ר"י דלא חשיב כמעשה ער ואונן אלא כשמתכוין להשחית זרע ורגיל לעשות כן תמיד. אבל באקראי בעלמא ומתאוה לבוא על אשתו שלא כדרכה שרי וכו' עכ"ל. וכ"כ התוס' (בפרק ארבע מיתות ג"ח ע"ב) ד"ה מי איכא וכו'. ובמרדכי (ריש שבועות) ובטור אה"ע (סי' כ"ה). ובשיטה מקובצת (סוף פ"ק דנדרים כ' ע"ב) בשם הריטב"א עיין שם. ולפ"ז קשה טובא מאי פריך בנדה שם מאי איריא מרבה [לגבי היד המרבה לבדוק תקצץ] וכו'. והא כיון דהתם אינו מתכוין להשחית זרע אלא לבדוק עצמו, ודאי לא מיתסר אלא כשרגיל לעשות כן תדיר כמש"כ התוס', והיינו מרבה, וזה תימא גדולה לכאורה. אבל נראה עפ"מ שהוכיח בדרישה (ריש סי' כ"ג) באה"ע דכשמתכוין להשחית אסור בכל ענין אפילו להר"י עיין שם, ולפ"ז צ"ל דהתוס' ביבמות שם תרתי קאמר, מתכוין להשחית אפילו פעם אחת, ואינו מתכוין דוקא ברגיל תמיד. וכן צ"ל בלשון המרדכי שם עיין שם, והכי משמע מלשון התוס' בסנהדרין והריטב"א שם עיין שם, ומלשון הטור שם עיין שם.

...וממילא נחא שפיר דברי רבינו הגאון [- רס"ג] ז"ל בפשיטות דאפילו לפי שיטתו שפיר מנה שני לאוין אלו [- של משכב זכר ובהמה אע"פ שכבר מנה פו"ר]. משום שאינו מתכוין

אלא למלאות תאותו ואינו מתכוין כלל להשחית זרעו, והו"ל ממש כמו בשלא כדרכה, דמצד זה ליכא איסורא אלא ברגיל לעשות כן תמיד ולא באקראי בעלמא. וא"כ אין זה בכלל עשה דפו"ר ואכמ"ל בזה יותר" (וראה שם את כל דבריו, ועכ"פ נראה ממנו שההיתר של ר"י שייך לכאורה אף במוציא ביד לצורך ובאקראי).

עיקר חומרת איסור הוז"ל היא בכוונת ביטול פו"ר

לדרך זו נמצא דעיקר האיסור הוא למי שבא על אשתו ובכוונה זורה מבחוץ כדי שהיא לא תתעבר, דהוא הסתירה הגדולה למצוות פו"ר, והוא עיקר עוננם של דור המבול. אך המוציא באופן אחר כשאין אשתו לפניו לכאורה דרגת האיסור פחותה.

ומצאנו לכמה מרבתינו האחרונים שנחתו לחילוק זה בין הוצאת זרע לבטלה המבטלת מפריה ורביה, לבין הוצאת זרע שאינה במקום פריה ורביה. ראה מה שכתב רבי צדוק הכהן מלובלין (תקנת השבין אות טו): "וגם בעיקר דפשיטא להו דכל מוציא זרע לבטלה חייב מיתה אף דבגמרא איתא סתם, צריך ישוב כיון דמאונן ילפינן לה ושם מבואר בכתוב דהיה שלא להקים זרע ולבטל מפריה ורביה, יש לומר דוקא בביטול מצות פריה ורביה דמצינו עונש זה, גם בחזקיה כנוצר לעיל, וגם ער שמת על חטא זה אמרו (יבמות ל"ד ע"ב) שרצה שלא תתעבר עיין שם וביטלו מפריה ורביה, אבל כשאין בטל מפריה ורביה בזה אין ללמוד משם דחייב מיתה כלל. ואף על גב דהגמרא מיייתי לה אאוחז ומשתין מכל מקום כיון דעיקר העוון בכללו מצות פריה ורביה מיייתי לענין חומר העוון אף דבזה איכא חיוב מיתה מכל מקום העוון חמור שיש בו גם חיוב מיתה".

וכן ראה בעצי ארזים (ס" כג א') שחילק את חומרת האיסור לשנים. מי שבא על אשתו אך שופך זרעו לחוץ כדי שלא תתעבר כמעשה ער ואונן הרי זה חמור "שהמצוה מזומנת לפניו ודש בעקבו לבלתי נתן זרע לקיים מצות בוראו ואם לא עכשיו אימתי" [וכתב שבזה עוסק ספר הזוהר]. ולעומת זאת, המוציא זרעו שלא בכוונה זו (ואין אשתו לפניו) אף שהוא עוון גדול אך אינו חמור כשאר חייבי כריתות ומיתות בית דין, מפני שהוא אינו מבטל פריה ורביה.

ועיין גם בשו"ת אמרי בינה (אבן העזר סימן ח) שכתב: "הנה ראשית דבר קצת נראה דאיסור מן התורה בהוצאות ז"ל, מן התורה אינו חייב רק מצד שמצאנו שנקרא רע בעיני ד' לשחת הזרע ארצה וזורה מבחוץ קרינן ביה ושחת ארצה. וקצת נראה דהוא רק במתכוין לכך שלא תתעבר כמעשה דער ואונן, וכעין דדרשינן בש"ס דקידושין ושחתה עד שיתכוין לשחתה. ובאינו מתכוין לזה ליכא איסור תורה, רק היכא דמתכוין לשמש כראוי ופלטת הזרע שלא במקומו כל דבר שאינו מתכוין הוי כאונס רק בפסיק רישא אסור".

וראה מה שכתב הגרש"ז אויערבך (נשמת אברהם ח"ג עמ' קיב) "חושבני דלגרום חמום ע"י קירוב בשר עם אשתו ולשפוך זרע לתוך כוס, לא שייך כלל ללא תנאף, ולענ"ד הרי זה עדיף טפי מלהיות דש מבפנים ולעשות מעשה של הוצאה בקום ועשה ולשפוך הזרע בחוץ".

והחזון איש (סוף הלכות אישות) כתב שעיקר האיסור הוא כמעשה ער ואונן שהוא השחתת הזרע, ולא פעולת ההוצאה. דהיינו, שעיקר החומרא הוא לא על עקירת הזרע, אלא על השחתתו לאחר מכן.

וראה גם במסכת כלה עם ביאור הרב יהושע ענבל (נדפס בספרו יורה דעה ח"ב עמוד צ"ד).

אלא שנמצאנו שלדעת ר"י יש חילוק אף בין מי שעוסק בפריה ורביה בשאר זמנו, לבין מי שלא עוסק. דמי שעוסק בדרך כלל בדרך כל הארץ ורק באקראי מבקש להוציא זרעו משום צורך המותר אינו בכלל האיסור.

[להגדרת איסור הוז"ל אם הוא מן התורה או מדרבנן, עיין בציץ אליעזר המובא לעיל שאסף את הדעות הסוברות שיסוד האיסור מדרבנן וכאסמכתא].

להלכה, מצאנו גם בספרי האחרונים שתי גישות האם בשעת הצורך עדיף להוציא בדרך של 'דש מבפנים'. הדרישה (סימן כג) כתב על דברי הטור "אסור להוציא שכבת זרע לבטלה לפיכך לא יהא דש מבפנים וזורה מבחוץ" – "נראה פשוט דבזה אפילו ר"י מודה, דאף על גב דכתב רבינו בשמו בריש סימן כ"ה דמותר לשמש עם אשתו אפילו שלא כדרכה ואפילו דרך אברים ואף על פי שמוציא זרע לבטלה, שאני התם דמוציא זרע דרך שימוש ולא נתכוון להוציא זרע לבטלה אלא שבא ממילא, מה שאין כן בדש מבפנים וזורה מבחוץ דנתכוון להוציא לבטלה וק"ל".

ואילו בשו"ת זקן אהרן (שם. וכן האבני נזר להלן) כתב גם אליבא דר"י, לגבי בדיקת זרע לחשוכי ילדים: "ולכן מסקנת הדברים, לדינא יש להתיר באופן כזה, שישמש עם אשתו ולהיות דש מבפנים ואח"כ יהיה זורה מבחוץ לכלי שיהיה מן המוכן, וזהו דרך המובחר" (אמנם בסימן סו כתב שהדרך העדיפה היא שיזרה קצת מבפנים והשאר מבחוץ).

אמנם יתכן דלא פליגי, ודוק בלשונותיהם, אך לעצם הענין יש נפק"מ האם להעדיף בשעת הצורך בדרך של זורה מבחוץ, או שעדיף להוציא בדרך אחרת, כי זורה מבחוץ הוא עיקר ביטול פו"ר.

איסור הוז"ל כאיסור עצמי ובירור דעת הרמב"ם

כאמור, נראה דהענין תלוי בהבנת גדר וטעם איסור הוז"ל, דרק אם נאמר שיסודו הוא מצד ביטול פרו ורבו (כדברי התוספות) יהיה מותר באקראי, מה שאין כן אם נתייחס להוז"ל כאל איסור עצמי, הרי הוא ככל התורה שאסור לעבור על עבירות אפילו באקראי (וראה חומש תורה שלמה בראשית פרק לח הערה מד).

ועיין במשאת המלך להגרש"מ דיסקין סימנים קע"ב ורי"א, שהאריך לבאר את דעת ר"י והרבה מהמקורות המובאים כאן לפי היסוד שיש שני איסורים בהוז"ל, האחד משום ביטול פו"ר והאחר איסור עצמי.

האבני נזר (אבן העזר סי' פג) דייק מהרמב"ם שמעשה ער ואונן חמור פחות ממוציא בידים. ובאמת מדברי הרמב"ם נראה שלהוציא ביד הוא איסור נפרד מעצם השחתת הזרע וביטול הפו"ר. וכך חילק זאת הרמב"ם לשני חלקים (איסורי ביאה פרק כא הלי"ח):

[א] "אסור להוציא שכבת זרע לבטלה, לפיכך לא יהיה אדם דש מבפנים וזורה מבחוץ, ולא ישא קטנה שאינה ראויה לילד, [ב] אבל אלו שמנאפין ביד ומוציאין שכבת זרע לא די להם שאיסור גדול הוא אלא שהעושה זה בנדוי הוא יושב ועליהם נאמר ידיכם דמים מלאו וכאילו הרג הנפש".

נמצא דיתכן שהדבר תלוי בגדר איסור הוז"ל, האם הוא איסור עצמי או רק משום פרו ורבו. ואכן, להלכה לכאורה לא קיבל הרמב"ם (שם ה"ט) את היתרו של ר"י, והוא סבר שביאה שלא כדרכה מותרת רק בלא הוז"ל.

אלא שיש להדגיש שאף שכן הוא בדפוס הרמב"ם המצויים, אך ברוב כתבי-היד של הרמב"ם הושמטו המילים "ובלבד שלא יוציא שכבת זרע לבטלה" ממה שכתב: "אשתו של אדם מותרת היא לו, לפיכך כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה, בועל בכל עת שירצה ומנשק בכל אבר ואבר שירצה, ובא עליה כדרכה ושלא כדרכה בין דרך אברים".

ולפי זה, אדרבא **הרמב"ם אוזיל לקולא** - הן כדעת הרי"ד שמותר להוציא זרע בביאה של"כ אף שלא באקראי, והן כדעת הדרישה שמותר אף בדרך אברים, ושיותר חמור דש מבפנים וזורה מבחוץ מביאה בדרך אברים, כפי שנביא ממנו להלן. וכך **אכן הבאנו לעיל מהר"ן בסנהדרין בדעת הרמב"ם**. וראה מש"כ על דברי הרמב"ם בפירושו רוח אליהו (לרבי אליהו חאקו מחשובי חכמי איזמיר): "דע דלפי גירסא זו נראה דסובר רבינו דאפילו שעושה כך תדיר שרי, אך התוס' בפ' ד' מיתות דף נ"ח ע"ב ד"ה מי איכא כתבו דבעושה כך תדיר אסור היפך דעת רבינו ז"ל עיין שם", [ובסוף דברינו נעמוד בזה]. והאריך בזה בשו"ת בני בני ח"ד סי' י"ח, ועיין גם בשו"ע המקוצר להגר"י רצאבי ח"ו עמ' שכד.

דהיינו, שלגירסא זו ברמב"ם, אף שהוא החמיר מאד במנאפים ביד שהוא כהורג את הנפש, סבר שבביאה דרך איברים אין איסור, שכן התירו חכמים לאדם לעשות באשתו. וגם אם ניאוף ביד הוא איסור נפרד, הרי שהוא אינו שייך בביאה שלא כדרכה.

להלן ניווכח כי אף איסור עצמי (ללא קשר לביטול פו"ר) אין לדעת ר"י בביאה שלא כדרכה ובמקום הצורך. ולמעשה, מוכח מדעת אלו הפוסקים שהתירו לבדוק על ידי הוצאת זרע לעת הצורך אף ביד, שנקטו שאין איסור במקרים אלו. דהיינו, לא רק שאין את האיסור מצד ביטול פו"ר [כיון שזה באקראי ולא מכוון להשחית זרעו] אלא אף את האיסור העצמי אין [וראה להלן במה שהבאנו בזה מחידושי רבי ראובן והאגרות משה, שאין איסור "לבטלה" אם מוציא לצורך, אך ביד אסור בשום אופן].

לולי דמסתפינא היה נראה לתלות בזה שתי מחלוקות של רבי אליעזר וחכמים לשיטתם. א. "רבי אליעזר אומר: כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם.

אמרו לו לרבי אליעזר: והלא נצוצות נתזין על רגליו, ונראה ככרות שפכה, ונמצא מוציא לעז על בניו שהן ממזרים.

אמר להן: מוטב שיוציא לעז על בניו שהן ממזרים, ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום" (נדה יג.).

ב. "כל עשרים וארבעה חדש [- של מינקת] דש מבפנים וזורה מבחוץ, דברי רבי אליעזר.

אמרו לו: הללו אינו אלא כמעשה ער ואונן" (יבמות לד: וראה שם בגמרא ובריטב"א).

נמצא דלרבי אליעזר עיקר האיסור הוא במוציא זרע לבטלה במשמוש היד ולא בדרך אישות של דש מבפנים וזורה מבחוץ, ול'אמרו לו' עיקר האיסור הוא במשמש עם אשתו באופן של דש מבפנים ולא במוציא ביד, שאינו דרך ביטול פו"ר. ודוק.

ר"י בסוגיית שלש נשים משמשות במוך

הנה, יש סוגיא קרובה לזה, בדברי הראשונים בענין שלש נשים משמשות במוך [שמניחות בנרתיק] כדי שלא יסתכנו אם יתעברו. וגם שם מצאנו דעת ר"י (תוס' כתובות לט.) בביאור דעת רש"י: "שלש נשים משמשות במוך. פי' בקונטרס מותרות לשמש במוך אע"ג דשאר נשים אסורות משום השחתת זרע. ואין נראה לר"ת דהא קטנה ואילונית מותר לשמש בהדיהו ולא הוי השחתת זרע כיון שהוא דרך תשמיש. ומפרש ר"ת משמשות צריכות לשמש במוך אחר תשמיש ועצה טובה קמ"ל. ולר"י נראה לקיים פי' הקונטרס דבריש נדה (דף ג.) משמע שהמוך הוא במעיה כל שעה והוי כמשמש על האבנים ועל העצים ולא דמי למשמש קטנה ואילונית" [מקור נוסף בו מופיעים דברי ר"י הוא בתוס' הרשב"א משאנץ שם, שהביא את דבריו ביתר אריכות, ומשם נראה שהמשך הדברים של התוספות (שלא העתקנום כאן) בענין האם אשה הפטורה מפו"ר אסורה להשחית זרע, אינם מדברי ר"י].

נמצא דלדעת ר"י לשמש במוך הוא כמו לשמש על העצים והאבנים (וראה לשון הרדב"ז (חלק ג סימן תקצו - אלף כב): "נמצא מוציא שכבת זרע לבטלה שאין המקום ראוי להזריע כיון שהוא סתום ומה לי להשחית את דרכו על הארץ ומה לי במוך והוא חייב מיתה כמעשה ער ואונן"), אלא שהדבר הותר בג' נשים אלו. ואכן, צריך להבין מדוע התירו לשמש במוך בג' נשים (לשיטת רבי מאיר), והרי הוא כמוציא על עצים ואבנים. וראה את לשון תוספות הרא"ש (יבמות יב:): "וא"א לפרש כפירוש רש"י דאלו הנשים מותרות ושאר הנשים אסורות, דאי משימות המוך בשעת תשמיש הוי כמטיל על העצים ועל האבנים, וכיון דמשחית זרעו כמביא מבול לעולם לא מסתבר שיתירו לאלו הנשים בשביל שמחת עונה דמוטב שלא ישמשו כלל".

אלא דנראה דר"י אזיל בזה לשיטתו, דהוא סובר דאף על פי שהתשמיש במוך הוא ממש כמוציא על עצים ואבנים, סובר רבי מאיר שמחמת הסכנה התירו להוציא בזה על עצים ואבנים לצורך "שמחת עונה" (וכלשון הרא"ש), ומצב כזה נחשב כ"אקראי". אך שאר נשים, שאינן א במצבי סכנה, ודאי נאסר להם.

והנה כתבו הראשונים (ראה שיטמ"ק שם וכ"כ עוד ראשונים, הובאו ברעק"א להלן) להקשות על רש"י שאסר לדעת חכמים (וכן לרבי מאיר בקטנה מאד) לשמש במוך במעוברת, שהרי "לא אמרינן השחתת זרע אלא כשהוא ראוי להזריע, וזה כיון שאינו במקום שראוי להזריע לא קרינן ליה השחתת זרע (ל' תלמיד הרשב"א)". דהיינו שהקשו שיהיה מותר לשמש במוך אפילו שאנו מתייחסים לזה כהשחתת זרע כיון שממילא האשה מעוברת או קטנה ואינה יכולה להוליד.

וראה ברעק"א (שו"ת מהדורא קמא סימן עא) שתמה: "דממה נפשך אם היה ס"ל בכוונת רש"י דהוי כמשמש על עצים ואבנים, ממילא ליתא להקושיא כלל, דמה בכך דאינה ראויה להתעבר הא מכל מקום הוי כמשמש על עצים ואבנים דלאו דרך תשמיש הוא", וכו'. עיין שם בארוכה במה שכתב דהם סוברים דבמוך הוי כדרכה, ובמה שחלקו עליו האחיעזר (ח"א ס' כד), החזון איש (אהע"ז ס' עז) והזכרון יהונתן (ס"ג), וביארו שאף שביאה במוך אינה דרך תשמיש (כיון שהזרע נשפך על המוך ולא למקור האשה), מכל מקום זה גם לא נחשב ממש כמוציא על העצים והאבנים. ולכן אין ללמוד היתר מביאה במוך לג' נשים להיתר גם במוציא ביד במי שאשתו מעוברת.

בחידושי רבי ראובן גרוזובסקי ביבמות האריך בכמה סימנים על ענין זה, ובסימן י"ג כתב (כדברי האגרו"מ הנ"ל) דיש שני איסורים בהוז"ל, א. השחתת זרע ב. 'לא תנאף' למוציא ביד, והביא כמה נפק"מ ביניהם עיין שם. וגם לענייננו פירש שסובר ר"י (החולק על רבינו תם דלעיל) דניאוף אין כאן, כי האדם משמש עם אשתו, אמנם השחתת זרע לבטלה יש במשמש במוך אלא דהותר בג' נשים.

וזה כפי שהבאנו מהאחרונים שהשיגו על הרעק"א וסברו בדעת הראשונים שהתשמיש במוך אינו שווה ממש לעצים ואבנים, כי למעשה האדם בא על אשתו.

יסוד האיסור הוא רק לבטלה ללא שום צד מצוה

אלא שבסימן י"ד הציע רבי ראובן מהלך אחר, דבאמת לדעת ר"י לשמש במוך הוא ממש כמוציא זרעו על העצים והאבנים, כפשט לשונו, ומה שהותר הוא רק מפני שאינו 'לבטלה' אלא לצורך, ולפי זה יהיה מותר להוציא ביד לצורך. וכפי שביארנו לעיל.

והביא לזה ראיה מתוספות הרא"ש בנדה יג. שהביא מרבינו חננאל שמותר לזב לבדוק את עצמו, על אף שהוא יוציא בגלל זה זרע לבטלה. וכן פירש בזה את דברי ספר חסידים (המובא בנושאי כלי השו"ע סימן כ"ג) הסובר שעדיף להוציא זרעו ביד מאשר לבוא על אשת איש, שאינו 'דחוי' אלא 'הותרה' כיון שמוציא לצורך.

ובכך קישר (בהערה 2) בין שתי הסוגיות לדעת ר"י: "ועל כרחך צריך לומר דהר"י דמתיר בשלא כדרכה משום שאין זה לבטלה, לשיטתו דבלא דרך תשמיש נמי מותר כשהוא לצורך תקנה ולא לבטל, כגון בשלש נשים".

דהיינו, שאם אדם מוציא זרעו לצורך (כגון כשהוא מתאוה לבוא על אשתו שלא כדרכה) אף אם נחשיב את התשמיש שלא כדרכה כמוציא על עצים ואבנים, מותר הדבר, כיון שאין זה לבטלה. אך באשה הראויה להתעבר ושמה מוך אוסר ר"י, כיון שהיא גורמת לכך שהיא לא תתעבר.

והנה, ודאי שלא הותר לכל מי שאשתו מעוברת ואינה ראויה להוליד להוציא זרעו שלא לצורך, ופשוט. אלא שלרבי מאיר הותר משום צורך מצות עונה. לעומת זאת, לחכמים אסור לשמש במוך אף בג' נשים, כיון שיכול לבוא עליה כדרכה "ומן השמים ירחמו".

ובסימן זה כתב רבי ראובן שאם אדם מוציא זרע לצורך אין בו גם את האיסור 'לא תנאף' כיון שאינו לבטלה [וכעין זה כתב והוכיח העזר מקודש (סע"ו ס"א): "ולזה לכ"ע לא שייך גדר ניאוף בזה רק במה שמתנגד להעונה וזולת זה אי אפשר שיכונה בזה כלל בחינת ניאוף"].

אלא שכתב רבי ראובן שמטעם אחר אין ללמוד היתר להוציא זרע ביד אף לצורך, ודייק מהרמב"ם בפירוש המשנה, שלהוציא ביד על העצים ועל האבנים אסור מדין 'לא תקרבו' הכולל את המחממים את עצמם, דהיינו שכמו שמצאנו בבא דרך אברים על עצמו דלחד מאן דאמר בסנהדרין נה. המערב בעצמו חייב (דלמ"ד המשמש באבר מת פטור, לא משכח"ל במציאות המערה בעצמו), כך הקרב לעצמו עובר על 'לא תקרבו' (כשמתכוון להנאה). אך משמש במוך או דש מבפנים וזורה מבחוץ ושלא כדרכה, אף שלא נחשב ביאה ודרך תשמיש אין בו איסור כשעושה זאת לצורך.

ולדבריו, ההיתר של ר"י הוא בכל הוצאת זרע באקראי שאינה 'לבטלה' אלא 'לצורך'. אמנם, להוציא ביד אף לצורך לא התיר, כאמור, משום שחידש שזה כלול באיסור 'לא תקרבו'.

אלא שרבי ראובן העיר על עצמו מדברי היעב"ץ הנ"ל המובאים באחיעזר, שהתיר לצורך אף להוציא על העצים והאבנים [וכן יש להעיר עליו מהבית שמואל]. ועוד העיר על עצמו מרבינו חננאל הנ"ל (וכן לכאורה פירש, כאמור, בעצמו כן את דעת הספר חסידים וצ"ע). עיין שם מה שתיירץ.

כעין הדברים האלו כתב האגרות משה (אבן העזר א ס' סג), דאף שלהוציא ביד כתב, כאמור, שאין היתר, כי יש בזה איסור לא תנאף, וכמו שהוכיח (שם סימן ע') מהגמרא הנ"ל ביבמות: "אבל חזינן משם שע"י משמוש בידים בהאבר אסור דלכן שאל היכי עבדינן. והטעם נראה משום דעל משמוש ידים בהאבר איכא איסור לא תנאף, כדתנא דב"ר ישמעאל בנדה דף י"ג לא תנאף לא תהא בך ניאוף בין ביד בין ברגל, שזה לא הותר. אבל ע"י מעשה בשאר אברים כגון הא דנהמא חמימא דשערי אבי פוקרי, וכן להרהר באשה כדי שיצא הזרע, שליכא בזה איסור לא תנאף אלא איסור הוצאת זרע לבטלה מותר לצורך בדיקה, שלא נחשב זה לבטלה" (אמנם, יש להעיר דיש מהראשונים, ובכללם הרמב"ם, שפירשו את לא תנאף ביד ורגל לענין אחר של קריבה לעריות, ועיין בביאור על ספר המצוות לרס"ג להגרי"פ פערלא לאוין ל"ת צב).

ולעצם ענין השחתת הזרע, הפליא האגרות משה להוכיח שאין כלל חשש איסור אם מוציא לצורך אף שלא בדרך אישות, כיון שכל האיסור הוא רק 'לבטלה'. ובכך תלה אף הוא את שתי הסוגיות בדעת ר"י, ונעתיק חלקים מדבריו:

"הנה בטעם שיטת רש"י שכל הנשים אסורות יש ב' שיטות. הר"י בתוס' כתובות דף ל"ט סובר שהוא מטעם דכיון דהמוך הוא במעיה בעת התשמיש הוי כמשמש על העצים ועל האבנים, ולכן לא דמי למשמש קטנה ואילונית דהוא דרך תשמיש. ולפ"ז הוי האיסור בדידיה. וכן פי' הרא"ש שהובא בשט"מ כתובות והריטב"א ביבמות ומ"מ התירו במקום סכנה. ולכאורה תמוה מאד לפ"ז איך שייך להתיר זה במקום סכנה להתעבר, הא יכול לגמרי שלא לבעול ולא יהיה סכנה. ולא דמי לכל האיסורין שנידחין מפני הסכנה שכבר ישנה הסכנה וכשיעבור על האיסור

אפשר שיסלק הסכנה אבל הכא הא ליכא סכנה כשלא יעשה כלום, וא"כ איך נתיר לו לשמש במוך שהוא כעל עצים ואבנים ולעבור על איסור הוצאת זרע לבטלה.

...ולכן מוכרחין לומר דבר חדש... דזרע לבטלה שאסור אין פירושו לבטלה מהולדה שהוא בכל אופן שאי אפשר להוליד בהוצאה כזו, אלא פירושו לבטלה ממש בלא צורך אבל ביש צורך כגון למצות עונה אף שאי אפשר להוליד בהוצאה כזו לא הוי זה לבטלה ומותר.

...וזהו שיטת רש"י אליבא דהר"י ודעימיה... אבל במוך שהוא בעת העונה עצמה מותר, אף שבשאר נשים אסור ונחשב לבטלה כמטיל על העצים ואבנים משום דאין בזה שום צורך, מכל מקום בהני נשי מותר דכיון דמשום שסכנה לה להתעבר אי אפשר לקיים מצות עונה ושמחת אשתו אם לא במוך לא הוי זה לבטלה ומותר בעצם לא מצד דחוי איסורין. ורבנן דר"מ פליגי רק בשלש נשים שלא מחשבי זה לסכנה כיון דהוא דבר טבעי בכל הנשים כדבארתי אבל בסכנה מקרית מודו דמותר לשמש במוך. ועיין בשט"מ בשם הרא"ה שג"כ כתב בהיתר מוך שהוא מותר משום עונה.

... והנה לפי מה שבארתי שיטת רש"י אליבא דהר"י ניהא מה שקשה טובא שיטת הר"י ביבמות דף ל"ד ד"ה ולא, שמותר לבעול שלא כדרכה גם בהוצאת זרע אם עושה באקראי שמתאווה לזה והב"י אה"ע סי' כ"ה כתב שכן הסכים גם הרא"ה, שתמוה טובא מאי נפקא מינה שהוא רק באקראי בעלמא וכי פעם אחת בחייו מותר לאדם לעבור עבירה. ופלא על הב"י שכתב רק שדבר קשה הוא להתיר להכשיל בהוצאת זרע לבטלה אפילו באקראי ושומר נפשו ירחק מזה, ובבדק הבית הוסיף שאילו היה רואה הר"י מה שכתב הוזהר עונש המוציא זרע לבטלה שגדול משאר עבירות לא היה כותב זה עיין שם, הא אף אם היה רק איסור קל נמי לא רק שקשה להתיר אלא דאי אפשר להתיר לעבור איסור אפילו פעם אחת. וליכא למימר דכוונת הר"י משום שאינו מתכוין להשחית זרע ליכא איסור דהא אין לנו לא מתכוין להשחית זרע יותר מאוחז באמתו לצורך השתנה שאסור אף שחשש רחוק מאד הוא שיוציא זרע מזה ומכל מקום אסור, ואם כן כל שכן לבעול שלא כדרכה שפסיק רישא הוא שודאי יוציא זרע שאין להתיר מצד אין מתכוין.

אבל לפי זה ניהא דכיון דפירוש לבטלה הוא לבטלה ממש שאין בה שום צורך, ומטעם זה מותר לצורך מצות עונה ושמחת אשתו, לכן סברי הר"י והרא"ה מצד הגמ' דנדרים מקרא דכי יקח איש אשה שהיא לקוחה לעשות בה כל חפצו שמזה אמר רבי התורה התירתך, עיין שם בר"ן שבענין אישות לאיש עם אשתו התירה תורה להחשיב גם זה שמתאווה לבעול שלא כדרכה כצורך ואינו לבטלה ומותר.

...וזהו הדרך הנכון והאמת בשיטתו ולא קשה עליו כלום אף שהוא איסור חמור שבחמורים. ולכן לא הקשה עליו הב"י רק זה שכתב שקשה להתיר הוא משום דכיון דיש לחלק דדוקא צורך מצוה לא הוי לבטלה קשה להתיר מצד קושיא בעלמא באיסור חמור כזה כיון דיש לתרץ כתירוץ ראשון אף שהוא בדוחק. ולכן כתב רק שאם היה רואה הר"י בזה שהוא חמור מכל עבירות לא היה סומך על תירוץו להקל והיה מתרץ כתירוץ ראשון אבל קושיא ליכא. ובלצורך ממש למצוה דעונה לא היה אומר הב"י שהוא קשה להתיר כיון דמפורש כן להתיר לפירוש.

וזה ברור שהוא כוונת תוס' רי"ד יבמות שכתב לתרץ האיך התירו חכמים להוציא זרעו כמעשה ער ואונן, דכיון שכוונתו שלא תבא לידי סכנה מותר וכן נמי אם מתכוין לתאות יצרו אינו עובר, שודאי אין לפרש שהאיסור תלוי בכוונה דאין לך שלא בכוונה גדול מאוחזו באמתו כדי להשתין שגם אינו פסיק רישא שאסור וכ"ש שאסור הכא שהוא גם פ"ר, אלא הוא כדבארתי להר"י דמתכוין לתאות יצרו נחשב באיש ואשתו לצורך מחדוש הקרא, וכן הוא שלא תבא לידי סכנה שאינו יכול לקיים מצות עונה ושמחת אשתו אלא במוך הוא לצורך שמותר ועוד עדיפא כדבארתי, וחכמים שפליגי הוא רק בג' נשים שלא מחשבי זה לסכנה כדבארתי.

אם כן נמצא שהסוברים כהר"י בשלא כדרכה, כמו הרא"ש והטור וגם הרמ"א, ודאי מתירין בסכנה מקרית לשמש במוך.

...ושמעתי שבס' צמח צדק להגאון רמ"מ מליובאוויטש זצ"ל נמי כתב דלהמתירין באקראי בשלא כדרכה גם בהוצאת זרע, יש להתיר באשה שיש לה סכנה להתעבר לשמש במוך בשעת תשמיש לגמרי כל זמן שמסתכנת, ונהנתי שכוונתי לדבר הגאון הזה.

...והנהגה לשיטת הר"י ודעימיה, שבמוך הוא כעל העצים ואבנים ומ"מ התירו כיון שהוא לצורך מצות עונה אין זה לבטלה, יש מקום להתיר אף בכיסים שלובש האיש קודם התשמיש, דנהי שהוא כעל עצים ואבנים מ"מ כיון שמקיים בזה מצות עונה הוא לצורך באשה שיש בה סכנה להתעבר ולא לבטלה ומותר כמו במוך.

העתקנו כאמור רק חלקים מדבריו, ובעיקר מה שכתב אליבא דר"י, ועיין בפנים כל מה שכתב באריכות.

יסוד זה, דעיקר האיסור הוא "לבטלה" ללא צורך וביאור דעת ר"י לפי זה, מצאנו גם בשו"ת עזרת כהן (סימן לה) לענין תשמיש במוך במקום סכנה: "וטעמא דמילתא י"ל דלא הוי השחתה כי אם לבטלה בלא תועלת, אבל כיון שיש תועלת, להסיר הסכנה או ספק סכנה, ועצם התשמיש יש בו משום מצות עונה, כיון שיש הנאה לגוף מן הגוף, ואפילו שלא בשעת עונתה, איכא דבר מצוה כדרבא בפסחים ע"ב, לא הוי בכלל השחתה כשאי אפשר באופן אחר ... והיינו טעמא מאחר שיש בזה צד מצוה אין בזה משום איסור של לבטלה. ובזה אתי שפיר מה שהקשה בבית שמואל בסי' כ"ג סק"א, אהא דספר חסידים המובא בחלקת מחוקק שם, שאם מתירא שלא יכשל באיסור אשת-איש או נדה ח"ו טוב לו להוציא לבטלה ויתענה, וזהו נגד דברי השו"ע דאיסורו חמור מכל עבירות שבתורה, וכתב דלאו דוקא הוא. ולפ"ד י"ל דבאמת חמור הוא מכל העבירות, כדמשמע מדברי הזוהר שהוא מקור הלכה זו בשו"ע כמבואר בב"י, אלא דגדר איסור זה הוא דוקא לבטלה בלא תועלת מצוה, וכאן שעושה כדי להנצל מאיסור חמור א"ז לבטלה, ונקלש איסוריה, מה שא"כ בעריות וכל איסורי תורה שבהם לא יש גדר זה בין לבטלה או לתועלת, דתמיד האיסור עומד במקומו. אבל לפי שהכרח זה בא לו ע"י מה דנטה אחר יצרו, צריך להתענות לכפרה. וזהו ג"כ טעמם של הי"א בסי' כ"ה ס"ב בהג"ה, שמתירין שלא כדרכה באקראי אפילו אם הוציא זרע, משום דס"ל דגם בכהאי גוונא באקראי כיון שהתורה התירה לשיטה זו הוי בכלל קצת מצוה ליתובי דעתיה בזה, וממילא א"ז ממש לבטלה".

וכן כתב שו"ת מהרש"ג (ח"ב ס"ס רמג) ש"דוקא לבטלה גמור שלא לצורך כלל רק לשם תאוות ניאוף בזה הוא תוקף האיסור, אבל כל שהוא לצורך איזה דבר שוב לאו לבטלה הוא ואין בו תוקף האיסור", והמשיך לבאר בזה את דעת הספר חסידים, עיי"ש.

על פי יסוד זה, צודקים גם דברי הדרישה שר"י מתיר אף בביאה דרך אברים, כיון שנחשב לצורך ולא "לבטלה", ובאקראי אינו מבטל בזה פו"ר.

על כל פנים, נמצא דאם לא נקבל את החידוש של רבי ראובן בענין ה'לא תקרבו' ושל רבי משה בענין 'לא תנאף', אלא רק את דבריהם שבהוצאה 'לצורך' אין איסור השחתת זרע, הרי שנתיר כל הוצאה לצורך, שאינה סתירה ל'פרו ורבו', אף ביד [באקראי]. שהרי הסכימו האגרות משה ורבי ראובן שאין השחתת זרע בהוצאה לצורך, רק כשאדם מוציא "לבטלה". אלא דחידשו שניהם איסור אחר להוציא ביד, אף כשאינו לבטלה. לאגרות משה הדבר אסור משום 'לא תנאף', ולרבי ראובן משום כך יש להתיר, אך הדבר אסור משום 'לא תקרבו'. וכמובן, שלדעת שניהם בהוצאה שלא ביד, אלא על ידי הרהור או גרמא, לא יעבור האדם על איסורים אלו.

וכאמור, אלו מרבתינו שהתירו אף ביד כנראה לא קבלו את הסברות הנ"ל של 'לא תנאף' ו'לא תקרבו' להלכה.

עוד יש להעיר על מה שחזר האגרות משה והקשה מ"אוחז באמתו לצורך השתנה שאסור אף שחשש רחוק מאד הוא שיוציא זרע מזה ומכל מקום אסור", דמלבד מה שלא ברור היישוב שלו וכי אין זה נחשב לצורך? אפשר לטעון שחלק מהחשש הוא שיבוא להרהור ולא דוקא להוז"ל, וכנפסק בשו"ע אבה"ע כ"ג ד', וראה ברמב"ן (נדה יג.), שאף אם ננקוט שנשים לא מצוות בהשחתת זרע שייך בהם איסור של נגיעה באו"מ משום הרהור, ולכן מובן מה שהחמירו בזה [וראה עוד אצל ר"י רונס בקובץ אסיא תשע"ה].

על כל פנים, אחר שלמדנו כי הוצאה לצורך אינה נחשבת "לבטלה" ולא נאסרה, שוב אין אנו צריכים למה שחילק הערוך לנר בין הגמרא ביבמות, שהתירה להוציא זרע לצורך בדיקה שתקבע אם מותר לאדם להינשא ולקיים פו"ר, לבין צורך אחר שאינו קשור בפו"ר. כיון שאף שיסוד דבריו של ר"י מושתת על ההבנה כי עיקר איסור הוז"ל הוא בביטול פו"ר, אך זהו רק בשביל שלא להתיר בצורך קבוע. אך למעשה ב"אקראי" יהיה מותר אף בשביל צורך שאינו קשור במישרין לפו"ר.

הערה בדין אינו נשוי לדעת ר"י ותוספות רי"ד

נמצאנו דהיתרו של ר"י מבוסס על היסוד שעיקר איסור הוז"ל הוא בביטול הפו"ר, וכן על כך שהוצאת זרע שלא לבטלה אלא לצורך [כגון "שמחת עונה"] לא נאסרה, וממילא בביאה שלא כדרכה שהתורה התירה לאדם, ואין האדם מתכוון בזה לביטול פו"ר, יהיה מותר אף אם מוציא זרע. אלא שהוא הוסיף שכל זה הוא רק באקראי [וכן מודגש בעוד לשונות ראשונים כפי שהעתקנום לעיל], דהיינו שלא די שהאדם מוציא זרע לצורך ושלא מתכוון להשחית זרעו, אלא

בעינן שרוב הפעמים ישמש כרגיל, ואם לא כן אין להתיר, כיון שהוא מבטל בזה את צורת הפו"ר.

ואם כנים הדברים, הרי שלדעת ר"י יהיה חילוק בין נשוי לאינו נשוי לענין זה, שכשיש לאדם אשה ובדרך כלל הוא משמש עמה כדרכו של עולם ומוליד ילדים, הרי שאצלו ביאה אקראית שלא כדרכה או דרך אברים אכן נחשבת כדרך ארעי, והיא אינה סותרת את המצווה של פרו ורבו, אותה הוא מקיים תמיד, ואת חומרת עוון הוז"ל [וכאמור, לכאורה כן הוא במוציא לצורך על העצים ואבנים באקראי אף ביד, אם לא מצד מה שדנו בזה האגרות משה מצד 'לא תנאף', ורבי ראובן מצד 'לא תקרבו']. אמנם, מי שכלל אין לו אשה, הרי שאף אם הוא מוציא זרעו לבטלה בדרך אקראי, היות ואין לנו הוכחה נגדית שהוא עוסק ביישובו של עולם, בדרך כלל אי אפשר להתיר לו אפילו פעם אחת (אלא במקום צורך גדול מאד, שבזה מוכח שזו פעולה חריגה אצלו).

וכל זה לדעת ר"י, אך לדעת הרי"ד והריא"ז [ולחבנת הר"ן בר"י וברמב"ם] הכל תלוי בכוונה בלבד, אפילו שלא באקראי, וכל עוד לא מכוון להשחית זרעו אלא רק לבוא על אשתו הדבר מותר. אמנם, בדרך כלל אם הוא עושה כן שלא באקראי ממילא הוא משחית זרעו, ואי אפשר לומר שהוא לא מתכוון לכך.

ויש לעיין בכל לשונות הפוסקים שהובאו לעיל, אם הם נחתו להבדל זה בין 'אקראי' לכוונה שלא להשחית בלבד. ומדברי הנצי"ב שהבאנו בריש הדברים נראה שהוא פירש אף את דעת ר"י שהעיקר הוא שהאדם אינו מכוון להשחית זרעו ולבטל פריה ורביה.

סיכום

לסיכום דעת ר"י:

הבאנו לבאר דהיות ועיקר איסור הוז"ל נובע ממצות פו"ר, סובר ר"י שבאופן אקראי ולצורך מותר להוציא זרע, שבזה אינו מבטל ענין פו"ר. ולמעשה, כאשר אדם מוציא לצורך אין גם את האיסור העצמי של השחתת זרע [אף ללא קשר לפו"ר] כיון שאינו "לבטלה". נמצא דה"צורך" גורם שלא יהיה "לבטלה" וה"אקראי" גורם שאינו מבטל פו"ר. מבחינה זו, יש בדברי ר"י חומרא שהוא אינו מתיר הוצאה לצורך בלבד אלא רק אם אין האדם רגיל בה, ואכן יש ראשונים שהקילו אף יותר מר"י.

ר"י עצמו מיירי באדם שרוצה לבוא על אשתו שלא כדרכה, וממקו"א בדבריו אנו למדים שהוא התיר לבוא על ג' נשים במוך אף שזה נחשב לדעתו כ"משמש על עצים ואבנים". לשיטת הדרישה, היתרו של ר"י כולל אף ביאה בדרך אברים, ויש מהפוסקים שהרחיבו את ההיתר לבדיקות שונות, דהיינו לא רק בדרך מצוות עונה.

לדעת כמה פוסקים, גם במקרים המותרים (בשעת הצורך ובאקראי) אין שום היתר להוציא ביד. אך היו שהתירו להוציא בשביל כך גם ביד ממש, כשאי אפשר בגרמא.

לדעת ר"י, נראה לחדש שעיקר ההיתר הוא לנשוי שעוסק בפו"ר, והוז"ל באקראי אינה סתירה אצלו לפו"ר, מה שאין כן בפנוי שלא עוסק כלל בפו"ר, לא שייך אצלו 'אקראי'.

נספח

נעתיק בזה קטעים מדברי העוזר מקודש סימן כ"ה, שהוא ראש המדברים בשיטה זו שעיקר חומרת הוז"ל היא ביטול פו"ר (ונציין כי נראה שהוא פירש את ההיתר של 'באקראי' רק בפעם אחת, ועיין בראש הדברים מה שהבאנו בזה מהאליה רבה שלהלכה העיקר שלא יהיה רגיל בזה):

"ומכל מקום משמע שגם המתירין שלא כדרכה פעם אחת מכל מקום מודים בזה [היינו: ביד] שגם פעם אחת אסור. והטועה בזה לומר ששוים אין עליו אשמה, כיון שטעה, ובפרט כשטעה בזמן שאשתו טמאה, וכאן במדינות אלו שאסור לישא אשה על אשתו, שבזה ליכא משום דררא דאורייתא כיון שאינו השחתת לידה ולא הרחקת לידה או עיבור על ידי זה כלל, וכמ"ש במק"א, ולא שייך גם כן ביטול עונה. ולזה אולי יש מקום לומר שפעם אחת כעין שבש"ס הוא כפעם אחת שלא כדרכה והוה ליה ספק דרבנן.

...מה שאין כן להוציא זרע חוץ לאשתו היה בימי הש"ס בזה גם משום השחתה כיון שאפשר לו לישא מתעברת בפעם זה, ומשום ביטול עונה כשאשתו טהורה. מה שאין כן פעם אחת שלא כדרכה כיון שהוא בכלל ביאה לחיובים כידוע הוה ליה גם כן בגדר עונה, ולזה התירו באקראי. ולזה בההוא דבית שמואל ז"ל נראה להכריע להיתר במדינות אלו כיון שאיננו דררא דאורייתא ויש מקום נוטה לומר שלהמתירים שלא כדרכה פעם אחת מתירים בזה גם לחנם כיון שאינו ביטול עונה ולא ביטול פו"ר. ועל כל פנים לצורך מותר לכ"ע ומכל שכן לעשות שלום. ונראה שכוונת הבית שמואל ז"ל היא רק במדינות שנושאים כמה נשים, מצד שכל שאפשר דרך מצוה הוה ליה בכלל השחתה אולי מדרבנן לגדר כשעושה שלא בדרך השחתה ... ומכל מקום שם שייך גם השחתה שיכול לישא כנ"ל מה שאין כן עכשיו כשאשתו טמאה, כיון שיש כח לחז"ל לעקור גם מצוה מהתורה הק' בשב ואל תעשה שלא לבא אפומיה ושלא לישא ב' נשים והדר ממילא גם הקום ועשה, אין בזה השחתה. וגם אם אשתו תטהר למחר הרי אבר הקטן המשיעו רעב כידוע ואין בזה השחתה כיון שאין לפניו דרך מצוה בזה, והרי זה כפעם אחת שלא כדרכה. ומכל מקום טוב להתענות קצת או ליתן צדקה בכזה ועל ידי זה לכ"ע לא נשאר בזה פתחון פה וה' הטוב יכפר.

...כשאינם יכולים להשוות את עצמם בנדוניא ויש איחור על ידי זה גם כן אינו בגדר השחתה מהתורה הק' כיון שלא הוטל עדיין עליו חיוב עונה ויש חזקת חיים שיקיים פו"ר וכנ"ל, מה שאין כן על ידי עונה נחוץ גם פו"ר כמבואר בש"ע. ומכל מקום נראה דמדרבנן יש בזה חשש מצד מה שאפשר לו לעשות על פי מצוה וכנ"ל, אך כיון שאינו עושה בידים קיל בזה והרי כוונתו לשם שמים כידוע.

כתבתי במק"א אודות מה שאמרו חז"ל כדי לברר אם הוא כרות שפכה שיוציאו ממנו זרע דהיינו משום שאין איסור דאורייתא בזמן שאין בו גרעון הולדה נכונה על פי התורה הק', ויש

מתירים בשלא כדרכה פעם אחת אך מכל מקום לקשות ח"ו לדעת, גם פעם אחת אינו נכון רק במה שהתירו חז"ל להדיא. וכדי לברר אודות שאלה בנדות כתבתי במק"א [א"ה, במה שכתב על הבית שמואל] בזה שאולי אין ללמוד מכרות שפכה. ויש מקום לומר שבמה שאחר מניח המחמם שאמרו חז"ל שם אין בזה איסור כל כך כמו המקשה את עצמו. אך עכ"פ גם להסוברים שמקשה לדעת הוא גם ממילא בנדוי אין זה רק במזיד משא"כ בשוגג ואומר מותר והוא פעם אחת וכדומה שסבר שמותר כדי להנצל מצער או בזמן שאין בו גרעון הולדה נכונה על פי התורה הק' לכ"ע אין לו חסרון ברכה כלל".

ונעתיק קטע קצר נוסף מדבריו הארוכים בסימן ע"ו: "וכן נוטה על כל פנים הרי תמיד שייך על פי רוב או צד עונה או פו"ר. וגם כשלא שייך נכון מצד גדר ומדת חסידות במשמרת בזה שלא לחלק בזה ... ומוכרע שהוא רק אסמכתא, וגם גדר השחתה שנוכרה בתורה הק' לא שייך כלל כי אם בצד מה שנגרע על ידי זה עונה או פו"ר שבדרך היתר גמור ולא זולת זה כלל. ומצד בריאות הגוף אין בזה יותר חלישות מבזיווג שבהיתר. ועל כל פנים אין להקל בכל זה ונכון להרבות מדת חסידות בכל זה לטוב".

כפי שראינו, דעתו היא שעיקר החומרא בהוז"ל היא בביטול הפו"ר, ואם האדם אינו מבטל עונה ופו"ר הרי האיסור קל. ויש לציין שבפירושו על או"ח (אשל אברהם) בסימן ר"מ יצא לו מכך חומרא, שספק הוז"ל במקום שאינו מבטל פו"ר לא דוחה את הקפדות הצניעות והקדושה בתשמיש.

וזה לשונו: "בדיעבד נזכר שאין מזוזה או ספר ק' מכוסים, או תפילין ק' בלא כסוי כלי תוך כלי, או נתפרקה מחיצה שלפני אור, או נכנס איש. גם אם איסור השחתה דוחה, מ"מ בספק השחתה י"ל פרישה עדיף, בפרט במה שאין גרעון צד הולדה".

